

V Indii jde o práci

Největší program veřejných prací v historii má změnit indický venkov

Nejvýznamnějším aktivem, ale zároveň i problémem současné Indie je její půlmiliardová pracovní síla, která roste dvouprocentním tempem ročně. Ze dvou třetin přitom stále jde o venkovské obyvatelstvo, ke kterému se ovoce dlouhodobě vysokého makroekonomického růstu Indie dostává pouze v omezené míře. Úspěch probíhajících sociálních reforem v čele s unikátním programem garance sta dní placeného zaměstnání pro každou venkovskou domácnost je proto důležitou podmínkou další ekonomické i politické stability tohoto asijského obra.

Obyčejní Indové

O soudobém ekonomickém vývoji Indie se v posledních letech často píše v pozitivním duchu. Indická ekonomika vykazuje již delší čas výrazný růst a zdá se, že tento vývoj zásadně nezmění ani současná globální recese. Dynamický rozvoj sektoru informačních technologií a dalších podnikových služeb odráží probíhající změny v globální dělbě práce. Jde zejména o tzv. outsourcing podnikových procesů západními firmami, které přesunem vybraných částí svých aktivit do Indie snižují náklady (ať už založením vlastní pobočky nebo prostřednictvím indických subdodavatelů). V neposlední řadě sledujeme i rostoucí ambice indických firem ve světě (pro příklady nemusíme chodit daleko – viz např. brněnská pobočka známé indické firmy Infosys nebo dřívější Nová huť v Ostravě, která je v majoritním vlastnictví Lakšmiho Mittala).

Příznivé makroekonomické trendy bývají spojovány s poklesem počtu Indů žijících v chudobě. Podle posledního šetření spadá pod oficiální hranici chudoby zhruba čtvrtina populace (28 procent), zatímco v 70. letech to bylo 55 procent. Souvislost mezi ekonomickým a sociálním vývojem je však volnější, než se na první pohled zdá. Rychlost poklesu oficiální chudoby je již 30 let stabilní, tzn. nezdá se být nějak závislá na

tempu ekonomického růstu či na ekonomických reformách odstartovaných na počátku 90. let minulého století. Stanovená hranice chudoby je navíc extrémně nízká, v průměru (liší se pro město a venkov a v jednotlivých indických státech) odpovídá spotřebě 12 indických rupií na osobu denně (přibližně cena jedné lahve balené vody). Více než tři čtvrtiny indické populace – říkejme jim „obyčejní Indové“ – musí vyžít s výdaji nižšími než 20 rupií. Podíl takto definované kategorie „obyčejných“ chudých se přitom snižuje podstatně pomaleji a v některých sociálních skupinách (tzv. evidované kasty a kmeny nebo muslimové) je pokles chudoby téměř nezatelný. Rozdíly mezi obyčejnými Indy a vrchními příjmovými třídami se citelně zvyšují. Jestliže se v Evropě mluví o kapsách chudoby, v Indii zatím nalézáme pouhé kapsy moderní prosperity, koncentrované do vybraných lokalit (nejznámějším příkladem je v tomto ohledu patrně jihoindické město Bangalúru, resp. jeho vybrané části, zejména technologický park Electronics City).

Specifický model vývoje

Zásadní problém spočívá v tom, že ekonomický boom nevytváří dostatek pracovních příležitostí. Motorem ekonomiky jsou služby a v menší míře průmysl. Růst je nicméně

tažen především kapitálově intenzivními odvětvími – např. již zmíněný segment informačních technologií a podnikových služeb se sice v roce 2008 podílel 16 procenty na indickém exportu, zaměstnával ale méně než půl procenta pracovní síly. Navíc i v rámci celkově poddimenzovaného průmyslu jsou relativně více zastoupena odvětví náročná na kvalifikovanou pracovní sílu. Příkladem je textilní průmysl, který se v některých jiných asijských zemích stává zdrojem zaměstnanosti, ale v Indii je navzdory historickým i jiným předpokladům v porovnání s těmito zeměmi relativně méně zastoupen.

S tím souvisí i skutečnost, že podle existujících šetření více než 90 procent pracujících nachází obživu v neformálním (neorganizovaném) sektoru ekonomiky – tzn. bez zajištění základních zaměstnaneckých jistot (sociálních, příjmových či právních). Podíl neformální zaměstnanosti navíc roste a týká se to i větších firem v průmyslu a službách. Charakter současného ekonomického vývoje Indie je tak možno označit za specifický a do budoucna obtížně udržitelný. Tradiční rozvojové modely, které předpokládají přesun zaměstnanosti ze zemědělství do průmyslu a posléze do služeb a souběžně také postupný přeliv neformálně zaměstnaných pracovníků do formální ekonomiky, se zatím v Indii nenaplnují.

Práce místo klobásy

Uvedený vývoj má také své politické důsledky. Právě přehnaný optimismus vydvihující ekonomickou expanzi země, reprezentovaný masivní politickou kampaní vedenou pod sloganem „India Shining“, ale opomíjející skutečnou realitu života obyčejných Indů, významně přispěl k porážce nacionalistické Indické lidové strany (BJP) v parlamentních volbách v roce 2004. Vítězná Spojená progresivní aliance (UPA) vedená nejsilnější stranou Indický národní kongres proto vsadila na více sociálně orientovanou strategii, která jí také pomohla k pohodlnému vítězství v dalších parlamentních volbách na jaře tohoto roku. Vedle tradičních voličů se jí podařilo nad očekávání dobře oslovit právě chudý indický venkov (překvapivě vysoký počet hlasů získal např. Indický národní kongres v chudém a zároveň nejlidnatějším státu Utarpradéš).

Zásadní součástí je uzákonění „práva na práci“ (tzv. National Rural Employment Guarantee Act – NREGA) pro-

Program garancí sta dní placeného zaměstnání pro každou domácnost, jejíž členové projeví zájem vykonávat manuální práce, má přispět k zajištění základních sociálních jistot na indickém venkově. Foto: J. Novotný

KALEIDOSKOP

střednictvím garancí 100 dní placeného zaměstnání pro každou venkovskou domácnost, jejíž členové projeví zájem vykonávat manuální práce. Výše základní mzdy je nyní sjednocena na 100 rupiích za den a po dvouletém zkušebním období (loni bylo poskytnuto zaměstnání 45 miliónům domácností) je nyní program rozšiřován po celém zbytku Indie.

Zásadní otázkou je však efektivita tohoto programu. Ačkoliv má Indie s podobnými opatřeními dlouholeté zkušenosti, dřívější pokusy veskrze selhaly kvůli netransparentnosti, rozsáhlé byrokracii a institucionalizovaným praktikám korupce. I v tomto ohledu se program NREGA snaží být průlomový, když zahrnuje řadu kontrolních opatření. Mimořádně důležitá je např. decentralizace organizační odpovědnosti, která je z velké části ponechána na lokální samosprávě (tzv. vesnických pančájátech), v kombinaci se snahou vyřadit ze hry prostředníky typu privátních kontraktorů a zajistit, aby toky vyplácených peněz opravdu dorazily na místo určení (přímé platby skrze poštu a banky). Ustaven je i systém kontrol za účasti místních komunit (tzv. sociální audity) nebo povinnost zveřejňovat velmi podrobné informace na internetu (na adrese <http://nrega.nic.in/> si např. lze ověřit, kolik dní odpracovala paní Janaki z vesničky Kollangarai v jihoindickém Tamilnádu na začátku letošního dubna při opravě místní cesty a jak vysoká mzda jí za to měla být vyplacena). Přesto je zřejmé, že žádné z navržených opatření nemůže ze dne na den hluboce zakořeněnou korupci vymýtit. Dokazují to i existující kontroly, které odhalily případy falšování identifikačních průkazů, častá zpoždění vyplácení mezd, nezveřejňování požadovaných informací atd. Zatím však převládají celkově pozitivní očekávání, a to jak mezi odborníky, tak mezi veřejností, což konečně ukázaly již zmíněné výsledky voleb. Až budoucnost však ukáže, zda NREGA splní ambiciózní cíle a stane se jedním z nejvýznamnějších rozvojových opatření v historii.

Chudoba a lenost

Nejčastější argumenty vysvětlující příčiny chudoby lze rozdělit zhruba do tří skupin. První, „levicový“ typ vysvětlení odkazuje na nespravedlnost, útlak a různé mechanismy vykořisťování (typicky se zdůrazňují jejich strukturálního základu).

Druhou skupinu reprezentují „fatalistická“ vysvětlení, jejichž hlavním argu-

Málokde se lze setkat s takovou koncentrací „podnikatelů“ jako na ulicích indických měst.
Foto: J. Novotný

mentem je smůla v jejich nejrůznějších podobách. Může jít např. o „nespravedlnost“ přírody (determinace geografickými podmínkami), ale také prostě o „smůlu“ spojenou s narozením do chudé rodiny.

Třetí typ argumentů (říkejme mu „pravcový“) pak vyzdvihuje zásadní roli individuálních nebo kulturně sdílených charakteristik, jako je lenost, slabá vůle nebo také nedostatek podnikavosti.

Přes evidentní schematičnost nemá rozlišení těchto typů zdůvodnění chudoby jen akademický význam. Váha, kterou daná společnost přikládá jednotlivým z uvedených typů názorů, významně ovlivňuje existenci, povahu a legitimitu praktických opatření (např. rozdíly v síle sociálního státu v Evropě a USA jsou vysvětlitelné právě vahou, kterou dané společnosti „vlastní zaviněnosti“ chudoby přikládají).

Zastavme se ale u zmíněných „pravcových“ argumentů, spojujících chudobu s leností, s nechutí pracovat či nedostatkem podnikavosti. V našem prostředí, tj. v zemi s víceméně zaručeným životním minimem, je toto vysvětlení asi nejběžnější. Pokud ale máme na mysli skutečnou chudobu v podobě každodenní existenční nejistoty, se kterou se setkáváme v rozvojových zemích, jsou takové argumenty těžko obhajitelné. Skutečně chudí musí pracovat, lenost je luxus, který si mohou dopřát zřídka. Podobně je to i s podnikavostí – málokde lze vidět ta-

kovou koncentrací „podnikatelů“ (a živnostníků) jako na ulicích indických měst. Masová chudoba je zde na individuální úrovni primárně spojena s nedostatkem příležitostí a s překážkami, které znemožňují existující příležitosti efektivně využít. Typickým příkladem takových překážek je nedostatečné vzdělání či omezený přístup ke kapitálu.

Šetření provedená jednotnou metodikou v letech 2001 až 2005 ve více než 200 vesnicích v Indii, Keni, Ugandě a Peru ukázala, že chudoba není statický jev – v jednotlivých vesnicích se ve sledovaném období složení domácností pod a nad hranici chudoby nezanedbatelně proměnilo, a to často bez větší změny celkové úrovně chudoby. Důležité zjištění přitom je, že důvody, které u jednotlivých domácností vedly k pádu pod hranici chudoby či naopak k vzestupu nad ni, nejsou shodné. Zatímco nejčastější příčinou úpadku bylo jednoznačně zhoršení zdraví a související nárůst výdajů na léky (ve sledovaných vesnicích šlo o 60 až 88 procent případů poklesu domácností pod hranici chudoby), nejčastějším důvodem vzestupu z chudoby byl vzrůst příjmu domácnosti získáním či vytvořením nových pracovních příležitostí (35 až 78 procent zaznamenaných případů v jednotlivých vesnicích).

Josef Novotný, PfF UK v Praze
pepino@natur.cuni.cz

Extensive Public Employment Scheme to Enhance Basic Social Security in Rural India. The article outlines some of the trends and challenges in the socioeconomic development in India. After referring to the problem of a “jobless” economic growth, it describes an ambitious public works program that would provide basic work opportunities for citizens living in rural areas.”

APLIKACE DO VÝUKY:

1. Neformální sektor indické ekonomiky představuje více než 90 procent zaměstnanosti (tzn. jen malá část zaměstnanců má se zaměstnavatelem uzavřenou zákonnou pracovní smlouvu). Povězte, jaké důsledky asi plynou z neformální zaměstnanosti pro pracovníky a jejich rodiny. Jaké pro zaměstnavatele? Jaké pro indický stát?

2. Diskutujte o gigantickém programu, který se pokouší o zajištění základních pracovních příležitostí pro chudé indické obyvatelstvo. Jakými sociálními jistotami disponuje běžný český občan? Situaci u nás porovnejte se situací v chudých zemích.